

Long term study to include motivations and drivers for shepherds to continue or stop shepherding. Conflicts with wildlife, overgrowing fields

Istraživanje stavova, uzroka i motivacije
lokalnog stanovništva na kvarnerskim otocima
za napuštanje stočarstva/nastavak bavljenja stočarstvom

Sufinancira
Europska unija

LIFE SUPport

Griffon vultures by BIOM

Studiju pripremila: doc. dr. sc. Marica Marinović Golubić

Odsjek za sociologiju, Fakultet hrvatskih studija

Zagreb, 20.5.2024.

BIOM
UDRUGA / ASSOCIATION

Priroda
Javna ustanova

HEP OPERATOR
DISTRIBUCIJSKOG
SUSTAVA d.o.o.

VCF VULTURE
CONSERVATION
FOUNDATION

FOND ZA ZAŠTITU OKOLIŠA I
ENERGETSKU UČINKOVITOST

NATURA 2000

Sufinancira
Europska unija

VLADA REPUBLIKE HRVATSKE
Ured za udruge

Project title	Securing a future for Griffon vultures in Croatia LIFE SUPport (Project 101074212 — LIFE21-NAT-HR-LIFE SUPport)
Coordinating beneficiary	Association BIOM
Associated beneficiary	STICHTING THE VULTURE CONSERVATION FOUNDATION (VCF) JAVNA USTANOVA PRIRODA (JU Priroda) POLJOPRIVREDNA ZADRUGA OTOK KRK HEP-OPERATOR DISTRIBUCIJSKOG SUSTAVA DOO ZA DISTRIBUCIJU I OPSKRBU ELEKTRICNE ENERGIJE D.O.O. (HEP-ODS d.o.o.) Associated partner: Directorate for Nature Protection of the Ministry of Economy and Environmental Protection of the Republic of Croatia
Project duration	1.1.2023. - 31.12.2027.

Sadržaj

Summary.....	1
1. Uvod	3
1.1. Specifični ciljevi istraživanja	4
2. Korištene istraživačke metode	6
2.1. Anketno istraživanje.....	6
2.1.1. Metoda i uzorak	6
2.1.2. Prostorni obuhvat istraživanja	8
3. Rezultati	9
3.1. Ovčarstvo kao obiteljska tradicija	9
3.2. Ekonomski status i obrazovanje stočara.....	11
3.3. Tipologija stočara na Kvarneru	11
3.4. Obilježja stada i najznačajniji štetnici	12
3.4.1. Divlja svinja (<i>Sus scrofa</i>)	12
3.4.2. Čagalj (<i>Canis aureus</i>)	14
3.4.3. Jelen lopatar (<i>Dama dama</i>) i srna (<i>Capreolus capreolus</i>)	15
3.4.4. Lisica (<i>Vulpes vulpes</i>).....	15
3.4.5. Rab – otok bez štetnika?	15
3.5. Mjere zaštite	16
3.5.1. Stočari lovci.....	16
3.5.2. Ograđivanje pašnjaka farmer pletivom	16
3.5.3. Ograđivanje pašnjaka građevinskom armaturnom mrežom	18
3.5.4. Ograđivanje električnim pastinom.....	20
3.5.5. Psi ovčari.....	21
3.5.6. Postavljanje otrova.....	21
3.5.7. Ostale mjere zaštite – repelenti i bljeskalice	22
3.6. Poticaji i prepreke bavljenju stočarstvom	22
3.6.1. Poticaji Agencije za plaćanje u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju	22
3.6.2. Vlasništvo nad pašnjacima i administracija.....	23
3.6.3. Financijska računica stočara	25
3.6.4. Specifični otočno-stočarski stil života	26

3.7. Odlaganje lešina	27
4. Zaključci i preporuke	30
5. Literatura.....	33
6. Prilog	34
6.1. Anketni upitnik.....	34
6.2. Izdvojeni citati iz razgovora.....	37
6.3. Prijedlozi ispitanika za poboljšanjem.....	39

Summary

Traditional livestock farming, as well as sheep farming in general in Kvarner, is in constant decline, but it is not entirely clear what the reasons are why people are abandoning traditional livestock farming, what the socio-economic characteristics of the population of livestock farmers on Krk, Cres and Rab are, what they see as the biggest obstacles to livestock farming, how many are interested in testing individual herd protection measures, and what their everyday lives are like in general. To answer the questions, research was conducted using the questionnaire survey method, a visual inspection of the condition of the land was carried out and photo documentation was collected. At the same time, the data available from the Ministry of Agriculture on the number of domestic animals recorded in the Single Register of Livestock was analysed. The analysed population consists of owners of farms keeping sheep on the Kvarner islands of Krk, Cres, Rab, Lošinj, Plavnik, Prvić, Sv. Grgur and Goli otok. According to publicly available data from the Ministry of Agriculture, 476 such farms were registered on these islands in 2023. 24 livestock farmers were interviewed for the preparation of this report. The sample was non-probabilistic snowball sample. The survey was conducted in March 2024.

Knowledge of sheep farming on the Kvarner islands is passed down from generation to generation - of the 24 livestock farmers in the case, 23 stated that livestock farming is a family tradition practised by their parents, grandparents and often great-grandparents. All the livestock farmers interviewed come from the island where they were interviewed. On average, they have been involved in livestock farming for 30 years. The average age of the interviewees is 53.5 years. The youngest is 35 years old and the oldest is 70 years old. The average flock size in the sample consists of 152 adult sheep. The largest flocks in the survey come from breeders from Krk, the smallest from Rab. The largest surveyed breeder has 800 adult sheep, the smallest 4. On average, the surveyed breeders had 152 adult sheep. Most sheep farm owners on Kvarner islands rely heavily on the government subsidies. Lamb meat, especially lamb on the spit, is traditional dish in Croatia and still very valued and wanted. Kvarner islands are known tourist destination.

Based on the data from the survey on the economic activity of shepherds and the size of the herds they own, it is possible to propose the following categorisation of shepherds: the first and most numerous group (thirteen respondents) is the group of shepherds of workers or pensioners, for whom herding is an additional financial and physical activity. These are so-called double households, in which the income from salary or pension is combined with the income from the sale of lambs. The second group are farmers who earn their income by combining animal husbandry with the cultivation of wine and olives and sometimes also with tourism. It differs from the previous type as it is entirely dedicated to agriculture and possibly tourism. The third type are professional livestock breeders who are exclusively engaged in rearing livestock, i.e. sheep. This is a group of four interviewees, all four of whom come

from the island of Krk and own the largest herds. Since they are only engaged in breeding, the risk diversification is low, which means that they are extremely sensitive to damage caused by diseases, predators or changes in the legal framework.

All shepherds, especially the shepherds from the island of Krk, state that they have fewer cattle every year. The number of predator animals has increased so much that it is no longer possible to leave sheep and lambs unattended on the pasture under the conditions of extensive farming. The main reasons for this are wild boar and jackal. The fight against wild boar and jackal has two directions: the shooting and fencing of pastures. The shooting is carried out by hunting organisations. The sheep farmers became hunters. The fencing of pastures is not carried out systematically, but on the shepards' own initiative, depending on their available financial resources and labour.

There are no predator animals on the island of Rab, but the greater decline in the number of sheep has been observed compared to Cres, Krk and Lošinj. Shepherds point to the unregulated ownership of pastures, i.e. the low availability of state land that can be leased for grazing. They therefore keep small herds on land whose owners are not formally registered in the land register. They do not have organised buyers, nor do they promote Rab sheep as a delicacy like the neighbouring island of Pag.

Existing pastures grow quickly if the sheep do not graze on them. Shepherds were also important repairers and maintainers of dry stone walls, and with the decline of sheep, dry stone walls were abandoned. All shepherds interviewed stated that they believe the number of shepherds will decrease in the future. The reasons given were the advanced age of the current shepherds, the existence of non-native wild animals on the islands and the lack of social appreciation and recognition of the importance of sheep farming.

1. Uvod

Ovčarstvo je višestoljetna djelatnost stanovništva kvarnerskih otoka. Ovce su pasle same na otvorenim pašnjacima tijekom čitave godine što je utjecalo i na izgled krajolika i način života stanovništva.¹ Uzgajali su ih zbog mesa, mlijeka, vune, kože, ali ovca nije bila hrana samo ljudima već još jednom specifičnom stanovniku kvarnerskih otoka, a to je bjeloglavi sup. Bjeloglavi sup danas je ugrožena vrsta u Hrvatskoj, a jedan od razloga je nestajanje tradicionalnog stočarstva, čime se smanjuje dostupnost hrane, prije svega ovaca. Razlozi opadanja interesa za bavljenjem stočarstvom su mnogobrojni i više ili manje očiti. U prvom redu radi se o procesu koji nije bio specifičan samo za kvarnerske otoke, već i mnoge druge krajeve Hrvatske, a koji započinje već krajem 19. stoljeća. Industrijalizacija i društvena modernizacija pogodovali su iseljavanju i zapošljavanju ljudi u drugim djelatnostima. Ovim procesima pogodovali su i prvi i drugi svjetski rat, te razvoj turizma na otocima koji je „preoteo“ prostor i radnu snagu potrebnu poljoprivredi, te otvorio nove perspektive razvoja. Uvođenjem alotohne divljači – jelena lopatara i divlje svinje, a u novije vrijeme i pojava čaglja na Krku dodatno je uzdrmala već ionako smanjen broj uzgajivača. Ipak, i pored svega toga, duboko ukorijenjeno ekstenzivno ovčarstvo na kvarnerskim otocima uspjelo se održati, iako puno manjeg opsega nego prije.

Projekt LIFE SUPport ima za cilj poboljšati uvjete gniježđenja i preživljavanja posljednje preostale populacije bjeloglavog supa (*Gyps fulvus*) u Hrvatskoj. Posljednja populacija bjeloglavih supova u Hrvatskoj gnijezdi se na kvarnerskim otocima Cresu, Krku, Plavniku i Prviću (odnedavno opet i na Rabu). Bjeloglavi supovi su strvinari i hrane se samo uginulim životinjama. Tradicionalan uzgoj kao i općenito uzgoj ovaca na Kvarneru u stalnom je padu što je vidljivo iz sljedećih podataka. U tablici 1 prikazujemo kretanje broja gospodarstava koja drže ovce kao i ukupan broj ovaca koji nalazimo na tim gospodarstvima prema podacima koje svake godine objavljuje Ministarstvo poljoprivrede. Odabrali smo nekoliko vremenskih točaka kako bi jasnije prikazali negativne trendove. S početnih 32 tisuće ovaca koliko je bilo 2011. godine na otocima Krku, Cresu, Lošinj i Rabu, u 2023. godini zabilježeno je 27 tisuća, što je za 5 tisuća manje u periodu od 12 godina. Ovim tempom za 20 godine broj ovaca na spomenutim otocima bit će više nego prepolovljen. Najveći pad bilježi otok Rab gdje je u 2023. godini ostalo 67% fonda ovaca iz 2011. godine. Zatim slijedi otok Krk sa 82%, što je pad od gotovo 20% ukupnog broja ovaca u dvanaest godina. Najstabilniji je, barem sudeći prema pokazateljima Ministarstva poljoprivrede broj ovaca na Cresu gdje je zabilježen pad ukupnog fonda ovaca za 9% u periodu od 2011. do 2023. godine.

¹Analiza specifičnog načina držanja ovaca na kvarnerskim otocima predmet je pažnje znanstvenika kako društvenih, tako i prirodnih znanosti. Vidjeti npr. studije Jurkota Rebrović, 2009, 2017; Kremenić, Varotto i Andlar, 2021; Muraj, 1995; Pavlovsky, 2000.

Tablica 1: Kretanje broja gospodarstava koji drže ovce i broj ovaca na Krku, Cresu, Lošinju i Rabu u izabranim godinama

Otok	Općina	2023		2020		2015		2011	
		Broj gospodarstava	Ukupan broj ovaca	Broj gospodarstava	Ukupan broj ovaca	Broj gospodarstava	Ukupan broj ovaca	Broj gospodarstava	Ukupan broj ovaca
Krak	BAŠKA	36	3.868	39	4.588	43	4.165	49	4.706
	DOBRINJ	10	197	11	194	11	335	12	460
	KRK	33	2.268	38	3.011	44	2.905	42	2.573
	MALINSKA-DUBAŠNICA	28	827	29	1.100	27	1.047	26	1.255
	OMIŠALJ	12	470	11	403	12	539	12	819
	PUNAT	19	1.918	21	2.268	21	2.035	20	2.825
	VRBNİK	29	1.422	33	1.793	30	1.416	24	806
Cres	CRES	106	9.874	106	10.048	103	9.229	91	10.811
Lošinj	MALI LOŠINJ	82	3.655	74	4.026	72	3.382	58	4.109
Rab	RAB	121	2.519	149	3.659	155	3.606	126	3.745
Ukupno		476	27.018	511	31.090	518	28.659	460	32.109

Izvor: Jedinstveni registar domaćih životinja (JRDŽ), Ministarstvo poljoprivrede

1.1. Specifični ciljevi istraživanja

U sklopu projekta bilo je potrebno izraditi socioekonomsku studiju „Istraživanje stavova, uzroka i motivacije lokalnog stanovništva na kvarnerskim otocima za napuštanje stočarstva/nastavak bavljenja stočarstvom“. Broj stočara i ovaca kako je prikazano pada ali nije sasvim jasno zbog kojih sve razloga ljudi napuštaju tradicionalno stočarstvo na kvarnerskim otocima, koja su socio-ekonomska obilježja populacije stočara na Krku, Cresu i Rabu što smatraju najvećim preprekama uzgoju, koliko su zainteresirani za testiranje pojedinih mjera zaštita stada, te općenito kako izgleda njihova svakodnevica. U ovom izvještaju prikazani su rezultati provedenog istraživanja kroz sljedeća poglavlja: Uvod, Metoda, Rezultati, Zaključci, Literatura te Prilozi. U prilogu se nalazi obrazac anketnog upitnika.

Slika 1: I istraživači su samo ljudi. Teško je odoljeti ovim umiljatim životinjama.

Foto: M. Marinović Golubić, ožujak 2024.

2. Korištene istraživačke metode

Kako bi odgovorili na postavljeni zadatak provedeno je istraživanje metodom anketnog intervjua, obavljen je vizualni pregled stanja u prostoru te prikupljena fotodokumentacija. Ujedno su analizirani dostupni podaci Ministarstva poljoprivrede o broju domaćih životinja prikupljeni u Jedinstveni registar držanih životinja - JRDŽ. Također je provedena analiza znanstvene i stručne literature posvećene ovčarstvu na otocima Krku i Cresu. Predmet ove studije je analiza provedenog anketnog upitnika.

2.1. Anketno istraživanje

2.1.1. Metoda i uzorak

Sukladno dostavljenom pozivu, ciljanu populaciju čine nositelji gospodarstava koja drže ovce na kvarnerskim otocima Krku, Cresu, Rabu, Lošinju, Plavniku, Prviću, Sv. Grguru i Golom otoku. Prema javno dostupnom podacima Ministarstva poljoprivrede na navedenim otocima u 2023. godini evidentirano je 476 takvih gospodarstava. Kontakti i adrese gospodarstava nisu javno dostupni, a raspon broja ovaca među gospodarstvima varira. Određeni dio vlasnika ili nositelja gospodarstva koja drže ovce okupljeni su u različitim udrugama što predstavlja početnu točku uzorkovanja. Ovako kreirani uzorak naziva se uzorkom snježne grude jer se uzorak s početnih nekoliko kontakata ubrzano širi obzirom da svaki sljedeći ispitanik predlaže svoje kontakte. Kako bi izbjegli pristranost uzorka koja može nastati, uzorak grude snijega nužno je proširiti i s određenim brojem ispitanika koji nisu dio mreže početnih kontakata. Predložena metoda istraživanja bila je anketni upitnik licem u lice. Anketni upitnik uključivao je unaprijed definirana pitanja, ali i dio pitanja s otvorenim mogućnostima odgovora što je dalo priliku stočarima da spomenu teme izvan onih predviđenih pitanjima. Stoga se u velikom broju slučajeva anketa pretvorila u intervju sa stočarima gdje je jedan istraživač postavljao pitanja, a drugi zapisivao odgovore na dodatan list papira. Terensko istraživanje na području otoka Krka, Prvića i Plavnika provedeno je u vremenu od 15. do 17. ožujka 2024. Početne kontakte osigurala je Poljoprivredna zadruha „Otok Krk“. Uzorak je dopunjavan ispitanicima koje su naveli stočari u razgovorima. Uključeni su stočari iz Baške, Baške Drage, Krka, Kornića, Malinske, Vrbnika. Terensko istraživanje na području otoka Cresa i Lošinja provedeno je u vremenu od 22. do 24. ožujka 2024. Početne kontakte osigurala je Javna ustanova Priroda, a ti kontakti su prošireni kontaktima iz razgovora na terenu². Stočari uključeni u istraživanje stanovnici su sljedećih mjesta na otocima Cresu i Lošinju: grad Cres, Orlec, Loznati, Mali Lošinj. Ankete sa stočarima na Rabu provedene su telefonski u periodu

²Pet stočara odbilo je sudjelovanje u anketi. Kao razlog naveli su slabo zdravlje ili nedostatak vremena. Odbijanje sudjelovanja u anketi čest je problem u istraživanjima, međutim kako smo ovdje imali uzorak grude snijega i pozivali se na preporuke stočara, stopa odbijanja bila je puno manja nego što bi bila da smo radili istraživanje na općoj populaciji stanovnika otoka Cresa, Lošinja i Krka.

od 14. do 15. svibnja 2024. Početne kontakte smo prikupili djelomično uz pomoć stočara sa Cresa, a djelomično u kontaktu s rapskim obiteljskim gospodarstvima koji poznaju lokalne ovčare.

Početni planirani uzorak bio je 30 ispitanika, a realizirano je 24. Glavni razlog manjeg broja provedenih anketa od planiranog je kratkoća boravka istraživača (zaposlenici Odsjeka za sociologiju Fakulteta hrvatskih studija zajedno sa studenticama³) na otocima. Iako je na projektu bilo angažirano troje profesora i četvero studenata, pokazalo se kako je u šest planiranih dana na terenu teško obuhvatiti više od 20 ispitanika. Razlog je taj što su istraživači sa ispitanicima-stočarima obilazili udaljene pašnjake kako na otoku Krku, tako i na Cresu, te Lošinju. Stoga smo umjesto inzistiranjem na većem broju ispitanika proveli više vremena s njima na terenu i stekli dublji uvid u pastirsku svakodnevnicu i izazove. U slučajevima kada nemamo prethodnih studija specifičnih populacija i kada su te populacije malobrojne, kao što je situacija sa stočarima, i skromniji broj ispitanika poput ovog može biti dobar temelj za ocrtavanje fenomena i donošenje preliminarnih zaključaka. Svi su sudionici prije razgovora bili upoznati s ciljem i svrhom istraživanja i načinom korištenja podataka. Predložak za upitnik sastojao se od nekoliko skupina pitanja vezanih uz početke bavljenja stočarstvom, veličinu stada, procjena opasnosti od divljih zvijeri za stado, način obrane od divljih zvijeri, odnos spram lovaca i lovačkih društava, opis korištenih pašnjaka, osobni planovi i procjenu budućeg kretanja ovčarstva.

Slika 2: Anketiranje stočara u polju (Cres)

³ U provedbi terenskog istraživanja, osim autorice studije sudjelovali su i doc. dr. sc. Ivan Perkov, asistentica Marija Zelić, studentice Uršula Čulinović, Ena Mikolčić, Silvia Rajković i Petra Selnik.

Foto: M. Marinović Golubić, ožujak 2024.

2.1.2. Prostorni obuhvat istraživanja

U tablici 2 nalaze se podaci o geografskim lokacijama ispitanika. Prostorni opseg istraživanja bio je zadan projektnim planom, te je vezan uz prostore gniježđenja bjeloglavog supa.

Tablica 2: Geografska distribucija stočara obuhvaćenih studijom

Lokacija	Broj ispitanika
Krk s otocima Prvić i Plavnik	10
Cres	9
Mali Lošinj	1
Rab	4
Ukupno	24

3. Rezultati

Podaci prikupljeni upitnikom uneseni su u Excel tablicu. Obzirom na mali uzorak (ispod 100 ispitanika) podaci su prikazani u apsolutnim (brojkama), a ne relativnim vrijednostima (postocima). Otvoreni odgovori upisani su Excel tablicu i kodirani, te će ovdje isto biti prikazani.

3.1. Ovčarstvo kao obiteljska tradicija

Znanje o ovčarstvu na kvarnerskim otocima nasljeđuje se s koljena na koljeno. Ovo zaključujemo na temelju odgovora na pitanja koliko se godina bavite ovčarstvom. Svi osim jednog ispitanika zaključili su kako se ovom aktivnošću bave od rane mladosti, a njihova inicijacija u stočarstvo započela je pomažući i promatrajući roditelje, bake i djedove. Poznavanje nepisanih pravila držanja ovaca, pašnjaka, puteva, pojilišta podrazumijeva akumulaciju znanja generacija prije njih. Također, nasljeđivali su se i pašnjaci potrebni za ispašu stoke. Samo jedan ispitanik naveo je kako ovce nisu u tradiciji njegove obitelji, ali on ih drži 20-ak jer voli životinje i korisne su mu u održavanju maslinika. Gledajući sve ispitanike skupno, u prosjeku se stočarstvom bave 30 godina. Prosječna dob ispitanika je 53,5 godina. Najstariji anketirani ispitanik ima 70 godina, a najmlađi 35. Svi stočari su odrasli na istraživanim otocima Cresu, Krku, Lošinju ili Rabu. Otoci Plavnik i Prvić nisu naseljeni već stočari s Krka na njima drže ovce.

Osim što je ovčarstvo na Krku, Cresu i Rabu tradicija koja se prenosila s koljena na koljeno, ona je i pretežito muška tradicija, jer je u uzorku od 24 stočara samo jedna žena. Ipak ne bi bilo točno reći kako žene nisu uopće uključene jer su u četvrtini slučajeva i žene ili majke stočara prisustvovala anketiranju, dopunjavale anketu i davale vrijedne komentare ili bile s nama na pašnjacima uz supruga ili sina u razgledu ovaca. Također, podrška žene, čitave obitelji i prijatelja ključna je u uzgoju jer se radi o poslu za koji ispitanici kažu da „treba više ruku pogotovo u vrijeme šišanja, sakupljanja stada, označavanja janjadi i ovaca, klanja i slično“.

Slika 3: Označavanje ovaca – mladi stočar uči od starijeg (otok Cres)

Slika 4: Pribor za rad - škare za zarezivanja oznaka na ušima i bočica s pigmentom (otok Cres).

Foto: M. Marinović Golubić, ožujak 2024.

3.2. Ekonomski status i obrazovanje stočara

Od 24 ispitanih stočara, za njih četvero ovce su primarni izvor prihoda, odnosno, primarna ekonomska djelatnost. Ostalih 20 stokom se bavi u vremenu koje im preostaje nakon što se vrate s posla ili su u mirovini i stočarstvo kombiniraju s maslinarstvom, uzgojem vinove loze i turizmom. Većinom se ovcima bave jer nastavljaju obiteljsku tradiciju. Također, ovce uzgajaju jer im je to svojevrsan način života, hobi i rekreacija, a tek na trećem mjestu navode kako im dobro dođe povremena zarada od prodaja janjadi. Također, janjad uzgajaju za vlastitu prehranu. Naglašavaju koliko je zdravo i prirodno meso janjadi uzgojeno na ovaj način, uz minimalno dohranjivanje i uz slobodnu ispašu.

Iako je u našem društvu u prošlosti postojalo rašireno mišljenje da za čuvanje ovaca nije potrebna škola, odnosno da ovce čuva onaj koji ne može naći bolji posao, ovo istraživanje ukazuje na činjenicu da su stočari – vrlo obrazovani. Od 24 ispitanika dvoje ima najviše završenu osnovnu školu, četrnaest srednju školu, a osam fakultet (pomorski, ekonomski, agronomija).

Ovi podaci ukazuju kako je stočarstvo njihov ciljani odabir, način života i aktivnost koji vole, ali i ekonomski potencijalno isplativa djelatnost od koje ne bježe niti osobe s fakultetom. Što se tiče njihove samo-procjene životnog standarda u odnosu na ostatak zemlje, polovica ispitanika procjenjuje da živi bolje od prosjeka Republike Hrvatske. Navode da žive bolje samo zato jer fizički naporno rade i kombiniraju poljoprivredu, turizam i prihod od rada ili mirovine. Polovica vjeruje da žive otprilike prosječno. Nitko nije naveo da živi ispod prosjeka.

3.3. Tipologija stočara na Kvarneru

Na temelju podataka iz ankete o ekonomskoj aktivnosti stočara, te veličini stada koje posjeduju moguće je predložiti sljedeću podjelu stočara. Prva i najbrojnija skupina (trinaest ispitanika) je skupina stočara radnika ili umirovljenika kojima je stočarstvo dodatna financijska i fizička aktivnost. Radi se o takozvanim **dvojnim kućanstvima**, odnosno, stočarima koji primarni prihod ostvaruju iz plaće/mirovine. Također, stočari u ovoj kategoriji bave se i turizmom, nešto malo i poljoprivredom.

Druga skupina stočara kombinira **stočarstvo kao dio mješovitog poljoprivrednog gospodarstva** (profesionalni vinar, maslinar i stočar) - sedam ispitanika. Poljoprivrednici koji prihod ostvaruju kombinirajući stočarstvo s uzgojem vinove loze i maslina. U tom trokutu nekad je naglašenija ovca, nekad maslina, nekad vinova loza, ovisno od anketiranog stočara. Razlikuje se od prethodnog tipa jer je posve posvećen ovim djelatnostima i nema drugog plaćenog posla. Poslovni rizik dijeli se na te djelatnosti. Povremeno, s poljoprivredom kombiniraju i turizam.

Treća i najmalobrojnija skupina sastoji se od **profesionalnih stočara** koji se isključivo bave uzgojem stoke tj. ovaca. Radi se o skupini od četiri ispitanika, sva četiri su sa otoka Krka. Takozvani „veliki stočari“. Podložni velikim poslovnim rizicima zbog mogućih bolesti i pogibelji ovaca, mogućih

nepovoljnih situacija s otkupom, eventualnih promjena zakona. Drže veliki broj stoke (u prosjeku 437,5 odraslih ovaca) korisnici su privatne ili državne zemlje u zakupu.

3.4. Obilježja stada i najznačajniji štetnici

Najveći anketirani uzgajivač ima 800 odraslih ovaca, a najmanji 4⁴. U prosjeku, anketirani stočari imali su 152 odrasle jedinke. Na Krku se uzgaja krčka ovca pramenka, na Cresu – creska, a na Rabu – škraparica, odnosno rapska ovca koja je isto varijanta pramenke. Ova tri tipa ovaca se međusobno razlikuju po visini i težini. Creska ovca nešto je malo veća i teža. Bilo je nekih pokušaja miješanja sa drugim sortama, ali ispitanici navode s više neuspjeha nego uspjeha. Svi stočari, a posebno stočari sa Krka navode kako iz godinu u godinu imaju sve manje stoke. Broj štetnika toliko je narastao da na otvorenom pašnjaku u uvjetima ekstenzivnog uzgoja više nije moguće ostaviti ovce i janjad bez nadzora. Razlozi su ponajviše divlja svinja i čagalj, manje jelen, srna, lisica i medvjed. Uzgajivači stoke na kvarnerskim otocima nisu uobičavali ograđivati stoku, osim suhozidom kako bi razdvojili pašnjake od vinograda i vrtova. Počevši od 1980-ih sve je više alotohne (nezavičajne) divljači na otocima. Navedeni problem dramatično mijenja broj stoke i način držanja, pogotovo na Krku i Cresu. U nastavku reći ćemo nešto više o svakom od štetnika kako su ih navodili sudionici istraživanja.

3.4.1. Divlja svinja (*Sus scrofa*)

Divlja svinja je doplivala ili dovedena na Krk. Oko njezina načina dolaska nije postignut konsenzus obzirom da je Krk blizu kopna pa je nije neuobičajeno da nezavičajna divljač prepliva. Prema Dujmoviću (2012, str. 7) čiju fotografiju prikazujemo ovdje, prva je ustrijeljena 1974. godine.

⁴ Podaci o broju janjadi ne navodimo jer i sami ih stočari nerado navode. Okvirno, upućeni smo od sugovornika kako se broj janjadi kreće od 80 – 90 % broja odraslih ovaca. Taj broj varira i u velikim i u malim stadima, a razloga može biti više. Prvo, veliki broj janjaca i ovaca stradava od predatora gotovo na tjednoj i mjesečnoj bazi. Nadalje, ovce pasu na velikim površinama, tek povremeno se sve skupe i onda je moguće brojanja. Također, sve se ne ojanje u isto vrijeme. Vrijeme janjenja traje nekoliko tjedana. A isto tako vrijedi da je broj janjaca svojevrsna poslovna tajna stočara.

Slika 5: Prva odstrijeljena divlja svinja na otoku Krku (Dujmović 2012, str. 7)

Slika 1: Prva divlja svinja odstreljena na otoku Krku 1974. g. (Foto: Aldo Vranić)

Zbog povoljnih uvjeta: „obilje hrane, vode, gusta vegetacija, raznolikost staništa, mir u lovištu, kvalitetno tlo, zapuštanje poljoprivrednih površina koje se pretvaraju u šikaru“ (Dujmović; 2012, str. 50) broj divlje svinje sve je veći. Na Krku je dozvoljen lov na divlje svinje cijele godine i nema ograničenja.

Na Cres su divlje svinje dovedene zbog potreba lovnog turizma 1986. godine (prema izjavi sudionika istraživanja. Ostali nisu navodili točnu godinu, većinom su govorili 1980-ih, ali svi sugovornici sa Cresa se slažu da su dovedene za lov). U početku je lovište bilo ograđeno, ali dolaskom ratnih godina i neodržavanjem divlje svinje su se prošile po čitavom otoku. Isto kao i na Krku, i na Cresu je dozvoljen cjelogodišnji lov. Na Lošinj je svinja došla preko Cresa i isto je tako vrlo značajan problem.

Na tri od četiri otoka (Krk, Cres, Lošinj) većina anketiranih stočara smatra divlju svinju izrazito opasnom za stada ovaca. Rab nema divlje svinje. Divlja svinja je svejed, janje proguta u cijelosti zajedno sa vunom. Napada i ovce. Nema prirodnih neprijatelja. Velika je i radi štete na kamenim suhozidima – gromačama tako što ih ruši ili ruje ispod njih. Aktivna je čitave godine. Stočari trpe strašne gubitke kako na janjadi, tako i na ovcama. Također, mnogi stočari spominju kako ne jedu meso divlje svinje štoviše jedan stočar to opisuje na sljedeći način: „ponuditi svinju u restoranu koji nudi janjetinju je sukob interesa jer je ona neprijatelj ovce“.

Slika 6: Lovac – stočar pokazuje mjesto gdje je prošla divlja svinja - ispod ograde (Mali Lošinj)

Foto: M. Marinović Golubić, ožujak 2024.

3.4.2. Čagalj (*Canis aureus*)

Čagalj je negdje od početka 2000-tih (neki stočari spominju točno 2007. godinu kao prelomnu) najveći neprijatelj stočara na Krku. Na Cresu još nije došao (ili još nije dokazano došao, jer još nije snimljen niti ustrijeljen). Na Lošinju je ustrijeljen jedan primjerak. Na Rabu je bilo čaglja, ali je brzo eliminiran prije nego se njegov broj umnožio. Spram čaglja kod stočara na Krku vlada veliki animozitet. Postoji više teorija kako je čagalj došao na kvarnerske otoke. Službena verzija je da je vjerojatno doplivao na otok Krk. Ostale verzije naših sugovornika govore da je namjerno dovezen u parovima kako bi se suzbila stoka na kvarnerskim otocima. To bi mogao biti zlonamjeren čin nekog pojedinca, ili neke institucije. Kako god da je počeo odnos čaglja i stočara otoka Krka, među njima trenutno vlada rat za opstanak jer tradicionalno kvarnersko stočarstvo i čagalj ne mogu zajedno. Jedan čagalj na noć može poklati nekoliko janjaca i ovaca, te ih tako osakaćene ostaviti. Nekad pojede samo jetru, njušku, nekad neki drugi dio janjeta. Odrasloj ovci napada i vime. Nije uvijek lako razaznati štetu od čaglja od štete koju je učinila divlja svinja. Čagalj je toliko učestao da ovce više praktički ne mogu slobodno pasti ograđene tek suhozidom. Ovce stradavaju na svim dijelovima otoka Krka. Noćna je životinja, vrlo je oprezan i teško ga je odstrijeliti. Prilagođava se otočnom okolišu i sve je bolji skakač, tako da ograde već sada moraju biti visoke 220 cm. Ukoliko se po noći ovce sabiju u manji ograđeni prostor, odnosno tor, čagalj neće napasti osim ako se neka životinja sama ne izdvoji, a to najčešće bude mlada, nestrpljiva ovca. Ova pojačana skrb znači da je svakodnevno potrebno ovce otvoriti pa zatvoriti. Ovce se onda

nalaze na uskom prostoru, stvara se blato i vlaga, ne mogu pasti, treba ih dohranjivati i lakše se prenose bolesti. Čagalj i divlja svinja čine uzgoj puno vremenski i financijski zahtjevnijim zbog potrebe da se ovce ograde i zaštite, te cijeli uzgoj neizvjesnim. Stoku je potrebno puno češće obilaziti, zatvarati, hraniti... To niti nije moguće napraviti u slučaju većeg broja ovaca u jednom stadu. Ovčari su vrlo emotivni kada govore o čaglju. Doživjeti ubijanje polovice rođene janjadi u toj godini, a biti nemoćan ih zaštititi veliki je emotivni, a i financijski udarac za svakog pastira. Svi anketirani stočari kontinuirano doživljavaju gubitke, bilo od čaglja i divlje svinje (na Krku) ili samo od divlje svinje (na Cresu i Lošinj). Rab je izuzetak jer tamo nema predatora. Mnogi stočari su u posljednjih 20 godina odustali od te djelatnosti zbog gubitaka, navode anketirani stočari. Vrlo su pesimistični u pogledu na budućnost. Svi anketirani stočari naveli su kako misle da će broj stočara u budućnosti biti smanjen. Razlozi su zrela dob današnjih stočara, postojanje nezavičajne divljači na otocima, te slabo priznavanje i vrednovanje stočara.

3.4.3. Jelen lopatar (*Dama dama*) i srna (*Capreolus capreolus*)

Slično kao i divlja svinja, i jelen lopatar doveden je s ciljem organiziranja lovnog turizma. Isto lovište na Cresu u kojem su bile divlje svinje, za vrijeme 1990-ih i Domovinskog rata ostalo je zapušteno, te se divljač proširila nekontrolirano čitavim otokom (podaci koji su nam prezentirali sudionici istraživanja). Na Krku, prema izjavama ispitanika, jelen lopatar ne predstavlja značajniji problem, ponekad neki zaluta ili dopliva. Nije direktna prijetnja ovcima, već više indirektna jer jede dosta trave i ruši ograde te može imati nametnika metilja. Slično je sa srnama.

3.4.4. Lisica (*Vulpes vulpes*)

Kao i ostale navedene vrste, niti lisica nije autohtona otočna vrsta. Dujmović (2012, str. 6). navodi da se prve lisice na Krku pojavljuju krajem 2. svjetskog rata. Kako je došla na otok Krk nije posve jasno. Stočarima je prijetnja jer napada janjad. Od kada se pojavio čagalj, pada broj lisica. Provlači se ispod ograda kopanjem. Na Cresu i Rabu nema lisica.

3.4.5. Rab – otok bez štetnika?

Na otoku Rabu problem nezavičajne divljači nije prisutan. Svojedobno su se pojavili čagalj i divlja svinja, ali su prema izjavi dva ispitanika otrovani i odstrijeljeni od strane lovaca prije nego što su se proširili. Otok je manji i sugovornici s Raba smatraju da je bilo lakše postići kontrolu nego nad velikim i dosta šumom zaraslim otocima kao što su Cres i Krk. Na Rabu je, ironično, prisutan problem **divljih ovaca**. Kako je stoka na slobodnoj ispaši, bilo je dosta slučajeva u kojim su vlasnici preminuli, a malo stado ovaca ostalo prepušteno prirodi. Jedan ispitanik daje primjer stada od 10 ovaca koje je ostalo „ničije“ nakon smrti vlasnice. Nakon 10 godina stado od 10 ovaca može dostići i broj od 100-injak divljih ovaca koje lovci ne reguliraju. Nisu opasne za domaće ovce, ali znaju upadati u vrtove i raditi

štetu stanovništvu na usjevima. Mali ali mogući problem za stočare predstavljaju i ničiji „divlji“ ovnovi koji se miješaju s domaćim ovcima.

3.5. Mjere zaštite

3.5.1. Stočari lovci

Za zaklanu janjad nema odštete, a opasnost od divljih životinja se nije smanjivala, stoga su se stočari međusobno ujedinili i odlučili postati i lovci. Lovstvo na otocima Cresu i Krku ima dugu tradiciju jer se lovila kuna prije nego što je otok naselila velika divljač krajem druge polovice 20. stoljeća. Na Cresu je formirana udruga „Pramenka“ čiji su članovi stočari ujedno i lovci. Iako se poznato kako je odnos lovaca i stočara ambivalentan, u ovom slučaju dvije funkcije lov i očuvanje spojile su se u istu udrugu. Kao cilj udruge Pramenke navodi se:

„zalaganje za unapređenje tradicionalnog otočnog pregonskog ovčarstva utemeljenog na uzgoju autohtone pasmine creske ovce (pramenke), lov zavičajne i izlučivanje nezavičajne divljači i korištenje njihovih dijelova, zaštita i očuvanje biološke i ekološke ravnoteže prirodnih staništa, zaštita prirode i ljudskog okoliša“. (Grad Cres, Popis udruga).

Godina osnutka je 2010. godina. Sedam anketiranih ovčara članovi su Udruge „Pramenka“, dva su članovi lovačkog društva „Orebica“, Cres. Dakle, gotovo pola anketiranih stočara su ujedno i lovci. Ipak, nisu svi ispitanici oduševljeni uspjehom lovačkog društva. I oni koji su lovci i koji nisu vjeruju da bi trebalo biti više lova obzirom na broj štetnika, boje se da se divlje svinje i čagljevi prebrzo šire i da će izgubiti bitku. Oni koji nisu članovi lovačkog društva vjeruju kako lovci nisu zainteresirani za lov čaglja jer ga je teško uloviti, a premala je naknada. Neki misle da je problem u neprohodnom terenu, te se lovci ne mogu probiti do zvijeri. Jedan ispitanik vjeruje da „lovci sprječavaju veću eskalaciju, ali i bez obzira na lov desi se da nekad naraste veliki broj svinja.“ Drugi ispitanik misli da „lovačkim putem nema šanse da će se spasiti ovce.“ Prema njemu potrebno je „zadužiti lovce da sustavno truju čaglja“. Dakle, iako je lov dozvoljen tijekom čitave godine na Krku, Cresu i Lošinju, iako su uspjeli dogovoriti određenu naknadu za ulovljenog čaglja, iako su nabavili nešto bolju opremu sa termo kamerama za lov na čaglja, iako se odstreljuju i krmače i prasad divlje svinje, divljači je i dalje prema našim sugovornicima previše.

3.5.2. Ograđivanje pašnjaka farmer pletivom

Osim lova, stočari poduzimaju i mnoge druge korake u zaštiti stada. Neki su u tome aktivniji, neki manje aktivni, ovisno o raspoloživom novcu, radnoj snazi i veličini stada. Gotovo svi anketirani stočari sa Krka, Cresa i Lošinja koriste neki oblik zaštite od nezavičajne divljači. Najčešće je to već postojeći suhozid – gromača na koje se nabaca staro granje ili suhozid nadogradi stavljanjem farmer pletiva. Farmer pletivo (žica ili ograda) pletena je metalna konstrukcija zamotana u rolu. Stavlja se i samostalno,

neovisno o suhozidu, učvršćena s drvenim kolcima ili željeznim šipkama. Relativno je mekano i savitljivo, isporučuje se u različitim visinama. Farmer pletivo je premekano za divlju svinju, ona prođe kroz njega. Čagalj ga preskače ako je prenisko postavljeno ili ako nije dobro postavljeno na tlo prođe ispod. Stoga farmer pletivo kombiniraju s nekim drugim mjerama kao što su građevinska armaturna mreža i električni pastir.

Slika 7: Farmer pletivo iza jednostruke gromače – suhozida na Cresu. Pokušaj dvostruke zaštite od divlje svinje.

Foto: M. Marinović Golubić, ožujak 2024.

Slika 8: Pogled kroz farmer pletivo. Pašnjak na Krku.

Foto: M. Marinović Golubić, ožujak 2024.

3.5.3. Ograđivanje pašnjaka građevinskom armaturnom mrežom

Ako je tanka ograda od farmer pletiva osporavan element u pašnjacima, koliko li je tek osporavano među samim pastirima dovođenje građevinske armaturne mreže. Radi se o nefleksibilnoj, teško i visokoj konstrukciji koja se koristi za ojačavanje izljevanih betonskih formi. Ima dva svojstva koja su pastirima ključna u obrani od divljači i zbog čega je efikasnija zaštita od divlje svinje i čaglja. Prvo ima veću visinu od farmer pletiva, a drugo, jača je i bolje odbija divlju svinju. No, za razliku od farmer pletiva puno je skuplja, teža za montiranje i dovoženje do nepristupačnih terena na kojima pasu ovce. Armiranu ogradu koristi 13 od 24 anketirana stočara. Kažu kako jednostavno nemaju izbora. Navode: „Zvijeri će nam poklati sve ovce“. Na Rabu nema potrebe za armaturnom žicom, ali koristi se farmer žica. Jednostavnija je za postavljanje od gradnje suhozida.

Slika 9: Armaturna mreža učvršćena drvenim kolcima - pašnjak, otok Krk. Zaštita od čaglja.

Slika 10: Čagalj je sve bolji skakač pa je armaturnu žicu potrebno nadopuniti u visini farmer pletivom
- pašnjak, otok Krk

Foto: M. Marinović Golubić, ožujak 2024.

Ukoliko neki pastir želi ograditi 10-ak kilometara duge granice pašnjaka navode kako je ulaganje iznimno veliko kako novaca, tako i truda i vremena. Dakle, potrebno je a) platiti željezo, b) platiti dovoženje željeza na lokaciju, a radi se o više dostava kamionom, d) dovesti mehanizaciju da raskrči put i postavi kolce za armaturnu mrežu, d) postaviti i učvrstiti svaku mrežu da stoji okomito kako ne bi bila opasnost za ljude i ovce. Jasno je kako ovaj posao poduzimaju većinom profesionalni pastiri koji imaju velika stada, velike površine i velike štete od čaglja. Ostali ograđuju samo pojedine pašnjake ili pojedine dijelove pašnjaka. Hrvatske šume ne dozvoljavaju upotrebu armaturne mreže na pašnjacima koje imaju pod upravom i daju pastirima u zakup, niti dozvoljavaju krčenje pašnjaka od šmrike i drugog bilja. Štoviše, na Krku se provodi akcija pošumljavanja borovima, što pastiri smatraju posve suprotnim logici stočarstva. Pastiri opisuju kako prostor prilagođen stočarstvu nije pošumljen, ima tek pokoji grm, vidljivi su suhozidi kao dio nekadašnje tradicije, te je manja opasnost od požara. Borova šuma pogodna je za skrivanje divljači, ona se brzo širi i otok mijenja svoj prepoznatljiv poljoprivredni krajolik. Najmanji stočari nisu zainteresirani za armaturnu mrežu. Smatraju kako tako veliko ulaganje nema smisla, te radije po noći zatvaraju ovce u manje ograđene prostore ili kombiniraju farmer pletivo. Armatura po njima blokira prijelaze, pitaju se što će biti s njom za par godina.

3.5.4. Ograđivanje električnim pastirom

I oko električnog pastira vladaju oprečna mišljenja. Nekima se pokazao izvrsnim, drugi smatraju kako oko njega imaju previše posla (čišćenje trave ispod električne žice) i kako nije učinkovit. Ključno je naučiti ga koristiti i pravilno postaviti što znači da mora ići sa vanjske strane suhozida. Rašireniji je na Cresu nego na Krku. Dakle, kao i kod ostalih metoda zaštite učinkovitiji je u kombinaciji sa suhozidom ili farmer pletivom. Problem električnih pastira tvrdi stočar na Lošinju su i turisti kojih tamo ima svuda, te se ne želi dovesti u situaciju da ozlijedi nekog od slučajnih prolaznika.

Slika 11: Mini bar za ovce, odnosno, skrivena instalacija električnog pastira.

Foto: M. Marinović Golubić, ožujak 2024.

3.5.5. Psi ovčari

Držanje pasa ovčara nije u tradiciji kvarnerskog stočarstva, navodi većina ispitanika. Objašnjavaju: „da se ovce naviknu na psa potrebno ih je učiti od malena.“ Također, pas skuplja sve ovce i ne zna uvijek koje su ovce iz njegova, a koje iz susjednog stada. Nekoliko stočara pokušalo je sa psima pasmine tornjak i border collie. Ipak, stočari rado imaju i drže pse, ali ne s ovcima, već više u kućama, kao obiteljske pse ili kao specijalne pse za lov. Radi se o pasminama istarski gonič, njemački lovni terijer i hrvatski ovčar. Nekim stočarima psi su slučajno otrovani, kao i nekoliko lovačkih pasa što nas dovodi do sljedeće teme, a to je tema postavljanje otrova kao mjere zaštite od čaglja i ostale divljači.

3.5.6. Postavljanje otrova

Postavljanje otrova osjetljiva je tema pa smo pitanje pokušali oblikovati što neutralnije kako bi dobili što iskrenije odgovore. Samo jedan ispitanik odgovorio je da je ta metoda efikasnija od bilo koje druge, ostali su vrlo oprezni. Nešto malo manje od polovine navodi kako nikada ne bi koristili otrov i misle da „nema smisla, jer donosi više štete nego koristi“ i ne može se kontrolirati gdje će završiti. Od njega ne stradava samo sup kao strvinar, već domaći psi i četiri ispitanika navode upravo to iskustvo. Ostatak ispitanika kaže da ne koristi otrov, iako smatra da je otrov dosta koristan alat, ali ne u rukama pojedinaca, već u rukama veterinara ili lovaca. Navode dvije vrste otrova – prvu vrstu nakon čijeg gutanja životinja brzo ugiba i kemijski otrov koji bi mogao vršiti hormonsku sterilizaciju divljih svinja

i čaglja. Hormonska sterilizacija je prema izjavama sugovornika humanija, ali manje povoljna opcija za njih jer kako navode: „i sterilizirani čagalj i divlja svinja moraju jesti, dakle, šteta neće biti manja u sadašnjem vremenu, već tek kada oni odumru, a to može biti za 5-10 godina“. Govore da ljudi pribjegavaju korištenju otrova jer nemaju drugih mogućnosti: „stvari treba uzeti u svoje ruke, čaglja treba trovati jer ga je teško uhvatiti – navodi jedan ispitanik. Ako se sustavno tome ne stane na kraj, ljudi će ga sami trovati“ navodi drugi ispitanik.

Dakle, oko otrova ispitanici su polarizirani – polovica je oštro protiv, druga polovica iako načelno zna da šteti supu i da stradavaju i slučajne životinje misli da je to vrlo efikasno rješenje, koje bi trebali provesti stručnjaci (veterinari ili lovci). Stočar s Raba smatra da su na vrijeme i uspješno suspregli čaglja upravo otrovom. Ostali sugovornici s Raba rekli su kako su lovci brzo eliminirali čaglja s otoka, nisu detaljizirali kako. Razvidno je da je trovanje dosta rašireno.

3.5.7. Ostale mjere zaštite – repelenti i bljeskalice

Repelente (mirisne tvari koje su odbojne svinjama) iskušao je jedan ispitanik. Nije zabilježio značajniji uspjeh. Drugi ispitanik naveo je kako je kao mjeru zaštite pokušao s postavljanjem rotacionim lampa s bljeskalicama. Ideja u podlozi je da svjetlost tjera divljač od ovaca. Navodi kako nije polučio uspjeh tom mjerom. Činjenica da ove dvije mjere nisu dale značajnije rezultate ne znači da ih treba posve odbaciti, no iskustva iz drugih zemalja ukazuju kako ove i slične mjere najčešće imaju samo kratkotrajno djelovanje, budući se predatori na njih naviknu.

3.6. Poticaji i prepreke bavljenju stočarstvom

I dok je u prošlosti stočarstvo funkcioniralo tako da je ovce bilo dovoljno obići jednom-dva puta tjedno, današnji uzgoj u uvjetima mnoštva predatora postao je puno zahtjevniji. Većina ispitanika radi dnevne plaćene poslove. Ima tu uredskih poslova, ugostiteljskih, trgovine i slično. Dio ih je umirovljenika koji već načetih godinama nemaju želju širiti dodatno širiti stado, a dio njih nije niti siguran tko bi i preuzeo, odnosno, naslijedio taj posao od njih obzirom da njihova djeca rade druge zahtjevne poslove. Dakle, od 24 ispitana stočara četiri se namjeravaju nastaviti baviti u smanjenom obujmu, a dvoje će u bliskoj budućnosti skroz prestati iz zdravstvenih razloga. Dakle, u našem uzorku stočara četvrtina ispitanika ne namjerava se u bliskoj budućnosti nastaviti baviti ovom aktivnosti. Svega troje napominje kako će vjerojatno djeca naslijediti posao ukoliko budu htjela. Do sada smo govorili većinom o preprekama, a u sljedećem poglavlju bit će riječi i o pozitivnim stranama bavljenja.

3.6.1. Poticaji Agencije za plaćanje u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju

21 do 24 anketiranih korisnici su nekog oblika poticaja bavljenja poljoprivredom. Većinom se radi o poticajima za pašnjake i ovce. Većina to vidi kao dobrodošlu pomoć. Jedan sugovornik tvrdi: „da nema poticaja ne bi bilo niti ovaca“. Drugi tvrdi kako „poticaji nemaju smisla“, a četvero je imalo iskustvo

plaćanja kazne i vraćanja poticaja zbog krčenja pašnjaka ili zbog toga jer je inspekcija pronašla ovce drugog vlasnika na njihovom pašnjaku. Kazna vezane uz poticaje razlog su značajnog ogorčenja za te ispitanike. Ispitanici s Raba navode kako Agencija za plaćanje u poljoprivredi ne prepoznaje specifičnosti krškog pašnjaka koji je prepun kamenja. Također, i maslinik može biti pašnjak za ovce, ali površina upisana za poticaj ne može imati dvije namjene.

Slika 12: Ovce u masliniku - Mali Lošinj

Foto: M. Marinović Golubić, ožujak 2024.

3.6.2. Vlasništvo nad pašnjacima i administracija

Tko se želi baviti ovčama mora svladavati i birokraciju, odnosno, naučiti navigirati nemirnim morem propisa i papira. Taj posao mnogi bi stočari izbjegli. Slično je s upisivanjem korištenih zemljišta u sustav ARKOD. Kako bi se dobili poticaji, potrebno je upisati korišteno zemljište u bazu ARKOD. Upisivanje je jednostavno ukoliko je stočar sam vlasnik tog zemljišta. Ukoliko vlasništvo nad zemljištem nije upisano u katastar javlja se problem. Mnoge su parcele zapuštene i ne koriste se za pašnjake, vlasnika je na stotine, a stočarima su zanimljive jer su na dobrim pozicijama. Takve parcele ne mogu ući u ARKOD. Ukoliko se u zakup uzima privatno zemljište, taj odnos mora biti reguliran ugovorom. Dio je moguće uzeti u zakup od Hrvatskih šuma, ali na tim površinama Hrvatske šume imaju pravila – ne smije se krčiti, te je regulirano postavljanje armaturne mreže. Za velike površine koje su potrebne stočarima, nakupi se i značajna naknada koju treba plaćati. Ukoliko pastir nema na raspolaganju pašnjake, cijela računica nije održiva. U prošlosti, postojali su privatni pašnjaci u

vlasništvu obitelji i komunada – zajednička (općinska) zemlja gdje su mještani po određenom rasporedu i pravilima mogli napasati svoja stada.

Ispitanici s Raba navode kako je Rab specifičan jer ima malo državne zemlje koje je moguće uzeti u zakup. Većinom je zemlja na otoku u privatnom vlasništvu, a vlasništvo je nepoznato zbog neriješenih vlasničkih odnosa. Navode kako to ozbiljno blokira bilo kakav pokušaj držanja većeg broja ovaca.

Slika 13: Pašnjak na Cresu

Foto: M. Marinović Golubić, ožujak 2024.

3.6.3. Financijska računica stočara

U idealnim uvjetima, bez predatora, ekstenzivni uzgoj ovaca kakav se nalazi na kvarnerskim otocima isplativa je djelatnost što potvrđuju i pastiri. Ovcu ne šteti hladnoća niti sunce, ne treba ulagati u velike grijane hale, a glavninu potreba za hranom namiruje iz trave koje nalazi na pašnjacima na otvorenom. Sama se ojanji, nije toliko boležljiva. Janjad prati majku. Ovce se većinom ne mužu i janjad se tako sama hrani. Dakle, u idealnim uvjetima oko nje nema toliko posla, a može puno dati. Isplativost uzgoja mjeri se prema sugovornicima brojem janjadi. Meso je cijenjeno i na tržištu postiže cijenu veću od cijene većine druge stoke. Janjetina je tradicionalno jelo obiteljskih slavlja i dalje je vrlo tražena po čitavoj Hrvatskoj. Kupci su kako lokalni stanovnici (žitelji Krka, Cresa, Lošinja, Raba), tako i lokalni restorani ili otkupljivači koji ih dalje prodaju mesnicama i restoranima u središnjoj Hrvatskoj. Prema računici jednog sugovornika, dovoljno je stado od 200 odraslih ovaca da obitelj može samo od ovaca pristojno živjeti⁵. Zbog velikog ulaganja u zaštitu od divljači (žice, vrijeme i benzin, prehrana ovaca) ta računica više nije tako jednostavna, ali činjenica da na otocima ima profesionalnih uzgajivača govori da ta aktivnost ima značajan potencijal.

Još je jedan potencijalno isplativ segment uzgoja, odnosno najisplativiji, a to je sir. Za jedan kilogram ovčjeg sira potrebno je oko 5 litara mlijeka. Krčka i creska ovca daju po mužnji oko 200 do 250 ml. (prema izjavama ispitanika) što je malo mlijeka u usporedbi s drugim pasminama ovaca. Ukoliko se ovca dohranjuje taj će prosjek biti bolji. Logika je jednostavna, „škrta paša daje i manje mlijeka, ali je kvaliteta veća“ navodi ispitanik s Raba. Također, ovce žive rastrkano, poludivlje, teško ih je svaki dan uhvatiti za mužnju osim ako je stado manje i ako je manji prostor. Mužnja je ručna, potrebno je imati barem neki mali natkriveni prostor za mužnju. Treba riješiti i prijevoz mlijeka od pašnjaka do pogona za preradu, odnosno kuće. Stoga se malo uzgajivača odlučuje za izradu sira, iako bi to bio najisplativiji dio uzgoja obzirom na cijenu koju postiže ovčji sir. Kao što bi rekao stočar s Raba: "na janjcima vratiš uloženo, a sa sirom bi zaradio". Uzgoj je većinom orijentiran na prodaju janjadi.

Izazov predstavlja i vuna. Vuna više nema nikakvu ekonomsku vrijednost. Ne smije se bacati na odlagalište smeća, stoga se Poljoprivreda zadruge „Otok Krk“ angažirala, te vrši djelomični otkup. Ostatak vune se odlaže (baca) u prirodu. I na Cresu postoji Udruga Ruta koja pokušava popularizirati obradu domaće vune kroz organizaciju tečajeva filcanja vune. Pojedini OPG-ovi prodaju vrlo inovativne proizvode od vune poput vunениh loptica za pranje rublja, difuzora za automobil ili antistres loptica. Stočari s Raba isto muku muče s vunom. Jedan je spaljuje na velikoj vatri i visokoj temperaturi, drugi stočar se dosjetio i vunom malčira svoje masline. Postavljajući vunu u podnožju stabala sprječava

⁵ Ovu računicu bi trebalo dodatno terenski istražiti u razgovoru sa stočarima.

se isparavanje, a ispitanik je mišljenja da manje nametnika napada drvo masline kada je malčirana vunom. U malčiranju vidi veliki potencijal vune.

Slika 14: Primjeri inovativnog korištenje vune

Izvor: Mrežne stranice OPG Tohoraj - Krk (<https://opgtohoraj.com/proizvodi/>)

Isto kao i vuna, ni ovčja koža se ne prerađuje, odnosno, uzgajivači je ne prerađuju a nismo istražili u klaonici postoji li interes za otkupom kože.

3.6.4. Specifični otočno-stočarski stil života

Stočarstvo na otocima Krku, Cresu, Lošinju i Rabu rijetki je podsjetnik da na otocima turizam nije jedina perspektiva i djelatnost. Mimo asfaltiranih cesta i pojasa uz more odvija se život koji diktiraju priroda i ovce, u relativnoj tišini i bez previše gužve. Buđenje pastira vrlo je rano, oko 4 ili 5, odmah s jutrom odlazi se među ovce. Nekad su pašnjaci blizu kuće, ali to je rijedak slučaj tako da je nužno posjedovati izdržljivo terensko vozilo. Ukoliko je pastir zaposlen ovce obilazi prije ili nakon posla. Ovce su razdvojene na više pašnjaka, tako da taj obilazak zna potrajati. Pastir mora imati dobro oko,

dobru kondiciju i dobre cipele jer je teren dosta kamenit, ponekad i strm u što smo se i sami uvjerali obilaskom. Ovce se ponekad moraju dozivati te je razvijen cijeli niz zvukova za tu namjenu. Nakon dolaska na poziciju pogled na pašnjak, ovce i okružujuću prirodu ispunja promatrača velikim zadovoljstvom i izaziva divljenje. Osjećaj odgovornosti za te životinje oblikuju stočare od najranije dobi. Stočari profesionalci u našem uzorku pronalaze zadovoljstvo u takvom načinu života u kojem nema ureda. U uzgoj je uključena čitava obitelj i ovce su glavna tema razgovora. Naravno, druženje s drugim stočarima neizostavno je i poželjno, te stočari međusobno razmjenjuju iskustva. Poznate su i manifestacije posvećene turističkoj promociji stočarstva: Creska ovca u Orlecu, Crna ovca u Baškoj na Krku, te izložba rapske ovce na Rabu u organizaciji Udruge ovčara Škraparica.

Slika 15: Pastir i njegove ovce – okolica Orleca, otok Cres

Foto: M. Marinović Golubić, ožujak 2024.

3.7. Odlaganje lešina

Smrt ovce za stočare nije tabu. Dio janjadi ostavi se za obnovu stada, ostale je uobičajeno zaklati za meso. Već je rečeno kako ovce i janjad masovno stradavaju od divljači. Dio ovaca umre i od starosti. Događa se i da neka ovce zapne u granje ili preko suhozida pa da strada. U svim tim slučajevima pitanje je kako se zbrinjava leš uginule životinje. Za sve anketirane pastire, leševi ne predstavljaju praktični ili birokratski problem, jer kako najčešće kažu: „priroda se pobrine za to“, „priroda i sup“, „pustiti prirodu, ništa ne raditi“, „priroda se sama može pobrinuti za strvine“. Ne zovu specijalizirane firme za odvoz leševa. Ostave lešinu na čistinu i nakon nekoliko dana sve je očišćeno s nje, osim vune i kostiju.

Zadovoljni su što imaju supove, kažu da odrade sav posao za njih i nigdje posebno ne odvoze leševe. Ostaci životinje znaju se i zakopati u zemlju. Stočari s Raba nemaju klaonice. Imaju dozvolu klanja na svojim gospodarstvima, ali boje se da će regulacija biti jača.

Slika 16: Strvina u prirodi, otok Cres

Foto: M. Marinović Golubić, ožujak 2024.

Slika 17: Predah za supove s pogledom prema Velebitu

Fotografiju snimio i ustupio sudionik ovog istraživanja iz Barbata, otok Rab

4. Zaključci i preporuke

- Broj ovaca na otocima Krku, Cresu, Lošinju i Rabu se smanjuje. Ukoliko promotrimo podatke o broju ovaca Ministarstva poljoprivrede od 2011. godine pa do danas taj broj je manji za 15%. **Najpovoljnija situacija s kretanjem broja ovaca je na otoku Cresu** (smanjenje za 9%), a **najmanje povoljna na otoku Rabu** gdje je u periodu od 12 godina (2011.-2023.) broj smanjen za trećinu.
- Istraživanje stavova, uzroka i motivacije lokalnog stanovništva na kvarnerskim otocima za napuštanje stočarstva/nastavak bavljenja stočarstvom provedeno je metodom anketnog upitnika u ožujku i svibnju 2024. godine. Ukupno je sudjelovalo 24 stočara odabranih metodom snježne grude, preko sustava međusobnih preporuka: deset sa Krka, devet sa Cresa, jedan sa Lošinja, četiri sa Raba.
- Od 24 stočara u uzorku, 23 navodi kako je **stočarstvo obiteljska tradicija** kojom su se bavili njihovi roditelji, djedovi i bake, često pradjedovi i prabake. Svi ispitani stočari podrijetlom su s otoka na kojim su anketirani. U prosjeku se stočarstvom bave 30 godine. Prosječna dob ispitanika bila je 53,5. Najmlađi ima 35 godina, a najstariji 70.
- Prosječna veličina stada u uzorku sastoji se od 152 odrasle ovce. **Najveća stada** u istraživanju dolaze od stočara s **Krka**, najmanja s Raba.
- Na temelju podataka iza ankete o ekonomskoj aktivnosti stočara, te veličini stada koje posjeduju moguće je predložiti sljedeću podjelu stočara: prva i najbrojnija skupina (trinaest ispitanika) je skupina stočara radnika ili umirovljenika kojima je stočarstvo dodatna financijska i fizička aktivnost. Radi se o takozvanim **dvojnim kućanstvima** u kojim se kombinira zarada od plaće ili mirovine sa zaradom od prodaje janjadi. Druga skupina su **poljoprivrednici koji prihod ostvaruju kombinirajući stočarstvo s uzgojem vinove loze i maslina**, ponekad i turizmom. Razlikuje se od prethodnog tipa jer je profesionalno posvećen poljoprivredi i eventualno turizmu. Treći tip su **profesionalni stočari** koji se isključivo bave uzgojem stoke tj. ovaca. Radi se o skupini od četiri ispitanika, sva četiri su sa otoka Krka, posjeduju najveća stada. Kako se bave samo uzgojem disperzija rizika je mala, što znači da su iznimno osjetljivi na štetu od bolesti, predatora ili promjenu zakonskih okvira.
- Svi stočari, a posebno stočari sa Krka navode kako iz godinu u godinu imaju **sve manje stoke**. **Broj štetnika toliko je narastao da na otvorenom pašnjaku u uvjetima ekstenzivnog uzgoja više nije moguće ostaviti ovce i janjad bez nadzora**. Razlozi su ponajviše divlja svinja i čagalj.
- Borba protiv divlje svinje i čaglja svodi se na **odstrel i ograđivanje pašnjaka**. Odstrel vrše lovačka društva. Pastiri su se sami udružili i organizirali se u lovačka društva.

- Ograđivanje pašnjaka nije sustavno, već samoinicijativno, ovisi o raspoloživoj financijskoj i radnoj snazi pastira.
- Oko upotrebe **armaturne žice** nema konsenzusa među stočarima – manji stočari ne preferiraju taj oblik zaštite, ali veći stočari trenutno nemaju alternative te su prisiljeni na taj način zaštititi stado.
- Kratkoročno, sup ima koristi od velikog broja stradalih ovaca i janjadi od divlje svinja i čaglja. Ipak, dugoročno, smanjuje se ovčji fond na kvarnerskim otocima.
- Također, supu treba čistina da bi mogao vidjeti strvinu, stoga je nužno potrebno imati određeni broj ovaca koji bi osiguravao održavanje područja sa čistinama na otocima Krku, Cresu, Lošinj, Rabu.
- Na Rabu nema nezavičajne divljači, a primjećen je veći pad broja ovaca u usporedbi s Cresom, Krkom i Lošinjem. Stočari ističu neuređenost vlasništva nad pašnjacima, odnosno, malu raspoloživost zemlje u državnom vlasništvu za najam za ispašu. Stoga drže male stada u parcelama čiji vlasnici nisu formalno upisani u katastar. Nemaju osiguran otkup, niti reklamiraju rapsku ovcu kao deliciju poput susjednog otoka Paga.
- Postojeći pašnjaci zarastaju velikom brzinom ukoliko na njima ne pasu ovce. Pastiri su bili i važni popravljajući i održavatelji suhozida, te sa smanjenjem ovaca posljedično dolazi i do zapuštanja suhozida.
- Svi anketirani stočari naveli su kako misle da će broj stočara u budućnosti biti smanjen. Razlozi su kako navode zrela dob današnjih stočara, postojanje nezavičajne divljači na otocima, te nedovoljno društveno vrednovanje i priznavanje važnosti ovčarstva.
- Prema ispitanicima, podrška upravitelja lokalnih zajednica je samo nominalna, ali nema lokalnih projekata koji bi konkretno rješavali problem stočara – a to je neuređen katastar, financiranje i uređivanje ograda – suhozida i ograda od armaturne mreže ili farmer pletiva, pregovaranje s Hrvatskim šumama. Dobro bi došla i podrška u plasmanu janječeg mesa, u lovu na čaglja i divlju svinju (veće nagrade, sustavniji izlov).
- Iseljavanje s otoka i turizam ne mogu biti vječna isprika za smanjenje broja stočara, pogotovo jer ovčarstvo i turizam nisu suprotne djelatnosti.
- Povremeno se ove dvije djelatnosti sukobljavaju, jer se mladi ljudi češće odlučuju za bavljenje turizmom nego za rad u stočarstvu, a i različiti su pogledi na vrijednost zemlje iz perspektive turizma i graditeljstva nego iz perspektive stočarstva i pašnjaka.
- Stoga je vrlo važna promocija ovčarstva kao **nužne i nezaobilazne otočke aktivnosti** koja ima kako kulturno-tradicijski, tako i ekonomski i ekološki značaj. Identitet kvarnerskih otoka treba još intenzivnije povezati s ovcom, te promovirati stočarstvo ne samo kao zanimanje ili hobi starijih, već i kao odabir mlađih otočana.

- Treba vidjeti i kako se različiti tipovi stočara (mali stočari, stočari koji kombiniraju stočarstvo, poljoprivredu i turizam, te veliki profesionalni stočari) razlikuju u problemima i mogućim rješenjima, te pristupati svakog kategoriji zasebno.
- Lokalne samouprave – krčka, cresa, lošinjska i rapska ne pripadaju kategoriji siromašnih općina. Pretpostavka je da su dobro kadrovski ekipirane i da imaju znanja i mogućnosti kreirati aktivnosti i programe koje bi uključivali stočare kao dionike. Time bi doprinijeli ne samo turističkoj promociji ovčarstva (što već sada rade), već i svakoj drugoj promociji i obnovi ovčarstva.
- Nužno je raditi na **stvaranju stočara** – na izgradnji atmosfere pogodne za odlučivanja na stočarstvo. Ne može se oslanjati samo na postojeće stočare, nego treba osigurati stvaranje novih. To je moguće ukoliko se prihvati stočarstvo kao vitalna otočna aktivnost koja se strateški potiče i ohrabruje. Potrebno je poticati sve tipove ovdje prepoznatih stočara – kako malih stočara, tako i stočara koji kombiniraju stočarstvo, poljoprivredu i turizam, te velikih profesionalnih stočara. Iako svaki tip ima svoje zasebne probleme i potrebe, svaki je poželjan i treba mu omogućiti da opstane. Samo ukoliko će stočarstvo biti na ljestvici prioriternih općinskih aktivnosti ono će opstati u broju sličnom današnjem.
- Primjetan je problem vune. To je svakako jedno od pitanja koje lokalna samouprava može pomoći rješavati. Određeni pomaci dolaze od samih stočara od koji neki pokušavaju osmisliti isplativi „drugi život“ vune koju onda koriste za malčiranje, filcanje, tepihe i slično.
- Administracija je prepreka koji pojedinci teško prolaze, provjera primatelja poticaja je intenzivna i nije rijetkost da se poticaji trebaju vratiti i platiti kazna. Stoga jedan mali dio stočara odustaje od poticaja, ali glavnina i dalje koristi te mjere, te smatraju da poticaji trebaju ostati.
- Stočari naglašavaju kvalitetu mesa i specifičnosti uzgoja ovce na ovim otocima. Ovce se gotovo ne zatvara, minimalno dohranjuje i to ima svoju cijenu.
- Proizvodnja sira je minimalna, zarada je gotovo isključivo od prodaje janjadi. Više sira značilo bi više mužnje i mlijeka, te djelomično napuštanje tradicionalnog ekstenzivnog stočarstva.
- Život stočara, uz sve tegobnosti, daje osobnu slobodu ali i mogućnost za zaradu.

5. Literatura

Dujmović, N. (2012). *Status divlje svinje (Sus scrofa L.) na otoku Krku*. Diplomski rad. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Poljoprivredni fakultet. Preuzeto s <https://zir.nsk.hr/islandora/object/pfos%3A639>

Ministarstvo poljoprivrede – Izvještaji. Jedinstveni registar domaćih životinja (JRDŽ). Preuzeto s <https://stocarstvo.mps.hr/izvjestaji-o-broju-domacih-zivotinja-jrdz-i-isporucenim-kolicinama-mlijeka-slm/>

Jurkota Rebrović, M. (2009). *Tradicijsko ovčarstvo otoka Cresa: prilog istraživanju*, Centar za održivi razvoj - Ekopark Pernat, Lubenice. Preuzeto s <https://muzejovcarstva.org/wp-content/uploads/2017/09/ovcarstvo.pdf>

Jurkota Rebrović, M. (2017). Orli i Crešani: Suživot čovjeka, ovce i bjeloglavoga supa. *Etnološka istraživanja*, (22), 61-72. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/198098>

Kremenić, T., Varotto, M., i Andlar, G. (2021). Multicellular sheepfolds (mrgari) as monumental shepherds' dry stone wall architecture: A Cres-Lošinj archipelago case study. *Studia Ethnologica Croatica*, 33, 243–274. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/268257>

Muraj, A. (1995). The ecological awareness of the villagers of Cres. *Narodna umjetnost*, 32 (1), 171-181. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/48662>

Pavlovsky, A. (2000). Tipologizacija tradicijskog uzgoja ovaca na hrvatskom Primorju. *Ethnologica Dalmatica*, 9, 89–116. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/clanak/159841>

6. Prilog

6.1. Anketni upitnik

ANKETA ZA OVČARE NA KVARNERSKIM OTOCIMA

Poštovani,

Udruga Biom provodi istraživanje o izazovima bavljenja stočarstvom na kvarnerskim otocima. Zanimaju nas pozitivni i negativni aspekti držanja ovaca, prilagođenost postojećih zakonskih okvira, te mogućnosti poboljšanja. Istraživanje se provodi u sklopu projekta očuvanja postojeće populacije bjeloglavog supa koji se hrani isključivo uginulim životinjama posebice ovcima, stoga pad broja ovaca na Kvarneru utječe i na pad broja supova. Molimo Vas da nam izađete u susret i odgovorite na nekoliko pitanja.

Anketa je anonimna, a podaci dobiveni u ovom istraživanju bit će povjerljivi i primjereno zaštićeni. U slučaju bilo kakvih pitanja možete se obratiti voditeljici istraživanja Marici Marinović Golubić na broj 091/515 1997.

1. Za početak zanima nas jeste dosad bili upoznati s projektom LIFE SUPport?

- a) Da
b) Ne

2. Koliko se godina bavite ovčarstvom?

3. Koliko je veliko Vaše stado ovaca?

- a) Broj ovaca _____
b) Broj janjadi _____

4. Je li stočarstvo trenutno Vaša primarna gospodarska aktivnost?

- a) Da (Prijeći na pitanje broj 6)
b) Ne (Nastaviti sa sljedećim pitanjem)

5. Kako bi opisali Vaše trenutne razloge bavljenjem ovčarstvom? (Moguće je više odgovora)

- a) Zbog dodatnog prihoda
b) Zbog rekreacije, hobija
c) Zbog obiteljske tradicije
d) Zbog nečeg drugog, čega?

6. Koje pasmine ovaca držite?

7. Možete li procijeniti koliku opasnost sljedeće životinje predstavljaju Vašem stadu:

Naziv životinje	Uopće nije opasnost	Donekle je opasan /na	Izrazito je opasan /na
Divlja svinja			
Jelen lopatar			
Čagalj			
Lisica			

Neka druga životinja, koja?			
-----------------------------	--	--	--

8. Koristite li neke od sljedećih mjera zaštite stada? (Moguće je više odgovora)

- a) Ograda – farmer pletivo
b) Ograda – armatura
c) Pas ovčar
d) Električni pastir
e) Nešto drugo, što? _____
f) Ništa ne koristim (Ići na pitanje broj 9)

9. Kako bi opisali razloge zbog kojih ne koristite neke od navedenih mjera zaštite stada?

- a) Zbog troškova nabave
b) Zbog zahtjevnosti postavljanja i održavanja
c) Neki drugi razlog, koji? _____

10. Možete li procijeniti koliko su sljedeće mjere efikasne u borbi protiv divlje svinje?

Mjera zaštite	Uopće ne štiti stado	Donekle štiti stado	Izrazito štiti stado
Ograda – farmer pletivo			
Ograda – armatura			
Pas ovčar			
Električni pastir			
Nešto drugo, što?			

11. Možete li procijeniti koliko su sljedeće mjere efikasne u borbi protiv jelena lopatara?

Mjera zaštite	Uopće ne štiti stado	Donekle štiti stado	Izrazito štiti stado
Ograda – farmer pletivo			

Ograda armaturna	-		
Pas ovčar			
Električni pastir			
Nešto drugo, što?			

12. Možete li procijeniti koliko su sljedeće mjere efikasne u borbi protiv čaglja?

Mjera zaštite	Uopće ne štiti stado	Donekle štiti stado	Izrazito štiti stado
Ograda farmer pletivo	-		
Ograda armaturna	-		
Pas ovčar			
Električni pastir			
Nešto drugo, što?			

13. Možete li procijeniti koliko su sljedeće mjere efikasne u borbi protiv lisice?

Mjera zaštite	Uopće ne štiti stado	Donekle štiti stado	Izrazito štiti stado
Ograda farmer pletivo	-		
Ograda armaturna	-		
Pas ovčar			
Električni pastir			
Nešto drugo, što?			

14. Možete li procijeniti koliko su sljedeće mjere efikasne u borbi protiv neke druge životinje štetnika, koje?

Mjera zaštite	Uopće ne štiti stado	Donekle štiti stado	Izrazito štiti stado
Ograda farmer pletivo	-		
Ograda armaturna	-		
Pas ovčar			
Električni pastir			

Nešto drugo, što?			
-------------------	--	--	--

15. Ponekad je uobičajan način borbe protiv čaglja stavljanje otrova u tijelo uginule životinje. Prema Vašem mišljenju koliko je ova metoda efikasna u suzbijanju čaglja?

16. Što mislite, koliko lovačka društva u Vašem kraju pomažu u borbi protiv štetnika?

17. Osim navedenih opasnosti, s kojim poteškoćama se susrećete kao stočar?

18. Po vašem mišljenju, što je najisplativiji dio uzgoja ovaca?

- a) Janjad
- b) Mlijeko
- c) Vuna
- d) Nešto drugo, što?

19. Jeste li korisnici nekog oblika državnog poticaja?

- a) Da, kojih? _____
- b) Ne

20. Možete li navesti površinu pašnjaka na kojoj pasu Vaše ovce?

Površina _____

21. Kakav je status pašnjaka na kojima Vaše ovce pasu?

- a) Općinsko zemljište
- b) Zemljište u privatnom vlasništvu – zakup
- c) Vlasito zemljište
- d) Pašnjaci pod upravom Hrvatskih šuma
- e) Nešto drugo, što? _____

22. Jeste li zadovoljno s količinom pašnjaka kojem imate na raspolaganju, odnosno, s količinom pašnjaka koje možete upisati u ARKOD?

23. Imate li neke prijedloge za poboljšanje statusa stočara, što bi htjeli promijeniti, poboljšati da možete?

24. Poznato je kako su strogi propisi vezani uz zbrinjavanje lešina uginulih životinja i/ili nusproizvoda životinjskog porijekla. Kada bi mogli utjecati na zakon, kako bi uredili navedeni problem?

25. Jeste li član neke udruge/zadruge ovčara?

- a) Da, koje? _____
b) Ne

I još samo malo...

26. Spol (Zaokružiti odgovor)

- a) Ž
b) M

27. Dob _____

28. Stručna sprema

- a) Bez škole
b) Završena osnovna škola
c) Završena srednja škola
d) Završen fakultet

29. Namjeravate li se i u sljedećih pet godina nastaviti baviti ovčarstvom?

- a) Uopće se ne namjeravam nastaviti baviti ovčarstvom (Idi na pitanje br. 30)
b) Namjeravam se nastaviti baviti u smanjenom obujmu - za potrebe obitelji/kao hobi (Idi na pitanje br. 30)

- c) Namjeravam se nastaviti baviti u istom ili većem obujmu (Idi na pitanje br. 31)
d) Ne znam, ne mogu odgovoriti

30. Zašto se u sljedećih pet godina ne namjeravate nastaviti baviti ovčarstvom ili baviti u smanjenom obujmu?

31. Kako biste procijenili svoj životni standard u odnosu na druge stanovnike Republike Hrvatske?

- a) Lošijim od prosjeka
b) Otprilike prosječnim
c) Boljim od prosjeka

32. Prema Vašem mišljenju, kako će se na Kvarneru kretati broj ovčara u sljedećih pet godina?

- a) Broj ovčara će porasti
b) Broj ovčara ostat će isti
c) Broj ovčara će se smanjiti
d) Ne znam, ne mogu odgovoriti

Zahvaljujemo!

Datum: _____

Mjesto: _____

Anketar: _____

Redni broj ankete (ispunjava se naknadno):

6.2. Izdvojeni citati iz razgovora

Treba prestati biti sramota što se baviš poljoprivredom.

Zbog čagljeva se diže broj supova, ali kada skoro ne bude stoke, bit će problem. 2009. godine samo u Vrbniku bilo je 80 pastirskih obitelji. Zemlja je prije bila crkvena ili općinska, a Hrvatske šume su to uzele prije 10-ak godina kao vrući krumpir - općine nisu imale čiste granice pa su imale problema s podjelom površina stočarima.

Izgubio sam 250 ovaca i janjadi od čaglja. (Krk)

Ovce ubio čagalj, pastir je postao ugrožena vrsta. (Krk)

Ako vam kažem koliko imam janjaca, onda ćete znati koliko zarađujem (smijeh). (Krk)

Inače, ne pitaš čobana koliko ima janjadi. (Rab)

Nikad nismo kupili meso u mesnici, proizvodimo sami svoje piliće i janjad. (Cres)

Ekstenzivan način stočarenja - veći su i gubitci janjadi. (Cres)

Električni pastir mi se pokazao jako učinkovit - postavljen prije 10 godina. Struja mora imati uzemljenje da bi funkcionirala, kada je zemlja suha i kamenita svinja ne osjeti statički elektricitet.

Malo je suhozida na Lošinju.

Lov se pokazao efikasnim protiv divlje svinja jer lovci ne gledaju spol svinje.

Imao sam hrvatskog ovčara, ali je on skupljao sve ovce.

Treba je znati staviti armaturnu žicu, ne smije biti prečvrsta, već malo labavije da se ne prevale kada svinja jurne, već da se samo savije.

Hrvatske šume uzimaju previše za zakup. 6.000 za 90 hektara zemlje. 60 000 eura za 10 godina.

Moram vratiti poticaje koje sam dobio u zadnjih 5 godina.

Nemam poticaje, jer sam dobio kaznu zbog smanjivanja koeficijenta. Ne želim platiti kaznu po cijenu života.

Da nema poticaja, ne bi bilo niti ovaca.

Vuna se može samo baciti ili jeftino otkupiti

Hrvatske šume ne daju krčiti nepotrebne biljke.

Alohtona divljač je glavni problem, također ne zna se što s vunom.

Nemogućnost nabave sredstava protiv krpelja zbog EU. Puno posla oko ovaca [misli se na administraciju] pa nemam vremena za brigu za ovce.

Nema domaće janjetine u domaćim restoranima. Zašto? Zato što im se ne da zezati s puno malih proizvođača. (Rab)

Janjetinu jedemo barem 3 puta tjedno.

Pravila ne prepoznaju specifičnosti krškog pašnjaka – puno kamena, puno maslina. (Rab)

Jako bitno da je obitelj na imanju. Ključ je da se sve radi u obiteljskoj zajednici.

Kako rješavam zemlju za ovce? Rodbini na čijem pašnjaku pasu moje ovce dam jedno janje.

Dok se radi u turizmu nema puno stočara.

Mislim da nema spasa, ljudi će se prestati baviti ovcima.

6.3. Prijedlozi ispitanika za poboljšanjem

Istrebljenje čagljeva i divljih svinja.

Prednost postojećim zakupcima, pojednostavljivanje papirologije, suradnja s lovcima.

Ništa, moj nećak je htio, ali nije isplativo. Buditi se ujutro u 5h i tako cijeli dan.

Potpuno čišćenje terena od šmrike i ograđivanje cijelog zemljišta, kontrolirani lov.

Riješiti se ljudi koji dobijaju poticaje, a nemaju ovaca, dati hrvatsku zemlju stočarima.

Učinkovitiji lov.

Birokracija i predatori - treba voditi registre i evidencije i biti ažuran. To je prepreka.

Pravilno dobijanje zemljišta u zakup, maknut divljač, čvrsto ograđivanje mrežom iako se možemo pitati koliko će ograde na duge staze tu pomoći. Srna nije bilo na otoku, doveli su i srne i divlje svinje.

Da se čagalj istrijebi ili sterilizira.

Plasman mesa nije riješen.

Puno toga.

Privatne parcele su zapuštene, ne može se natjerati ljude da čiste svoje zemljište, a to bi bili dobri pašnjaci za ovce.

Nema, osim razdvajanja od slavonskog načina uzgoja što se tiče zakona.

Istrebljenje divljih svinja i jelena lopatara.

Pomoć u plasmanu na tržište.

Otkup nije garantiran, mogao bi biti bolji. Prvo riješiti stvari sa divljači, potaknuti mlađe da se uključe.

Da se ukine administracija, da se čovjek može baviti ovčarstvom a ne administracijom.

Porez na neiskorišteno poljoprivredno tlo, država treba dati zemlju koja nema poznate vlasnike za jeftin novac na korištenje.